

УДК 811.111'367:81'22+82-1(73)

КОНСТРУКТИВНО-ТВОРЧЕ МАПУВАННЯ ЯК КОГНІТИВНО-СЕМІОТИЧНИЙ МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ СИНТАКСИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ ТЕКСТІВ СУЧАСНОЇ АМЕРИКАНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Термін “механізм” останнім часом широко використовується в сучасній граматичній парадигмі, де він тлумачиться як сукупність дій, спрямована на формування граматичних структур [1, с. 62; 4, с. 135; 5, с. 276]. У когнітивній граматиці, новій граматичній галузі, механізмом формування синтаксичних конструкцій визначається граматичне або синтаксичне мапування, під час якого змістові компоненти пропозиції (суб’єкт, предикат, об’єкт тощо) актуалізуються співвідносними з ними елементами синтаксичного ланцюжка (напр., підмет, присудок, додаток тощо) [див.: 11, с. 167-168; 13, с. 63; 18, с. 419].

Специфічною особливістю вищезазначеної операції у поетичному тексті є той факт, що, крім мовного втілення певного пропозиційного змісту, в синтаксичній формі речень опредметнюються образні смислові нашарування. Отже, поняття граматичного і синтаксичного мапування не відтворюють цілком суті вказаної операції. Слідом за Л. І. Белеховою механізмом формування синтаксичних конструкцій поетичних текстів вважаємо конструктивно-творче мапування (термін Л. І. Белехової) [4, с. 186], під яким у роботі розуміється репрезентація змістових компонентів пропозиції у синтаксичній формі конструкції, що слугує втіленню образних значень у словесній тканині віршованого твору [там само, с. 186-187]. Співвідносні з пропозиціями фрагменти навколишньої дійсності становлять образну картину світу – особливу модель реальності, що є відбитком поетичного сприйняття й бачення явищ та подій [6, с. 99].

Дослідження механізмів формування синтаксичних конструкцій текстів сучасної американської поезії є **актуальним**, оскільки сприяє поглибленню уявлень про особливості процесів концептуалізації та об'єктивації їх результатів у мовних формах за допомогою відповідних операцій і процедур.

Об'єктом дослідження є синтаксичні конструкції американської модерної і постмодерної поезії. **Метою** даної статті є з'ясування механізмів формування синтаксичних конструкцій віршованих текстів, що передбачає вирішення таких **завдань**: розкрити специфіку конструктивно-творчого мапування як механізму формування синтаксичних конструкцій сучасних американських поетичних текстів; встановити роль вказаної операції в об'єктивації фрагментів американської образної картини світу.

У текстах сучасної американської поезії конструктивно-творче мапування реалізується, завдяки операціям *розширення*, *компресії* і *пермутації*, які збільшують “відчутність форми” синтаксичних конструкцій шляхом маніпулювання синтагматичними властивостями синтаксичних засобів [4, с. 186]. “Гра із синтаксисом” [12, с. 38] поетичних творів є семантично мотивованою і сама по собі є лише відбитком глибинних перетворень, що охоплюють зміст синтаксичних одиниць.

Розширення – це когнітивно-семіотична операція, унаслідок якої у позначувальному, тобто синтаксичній формі конструкції поетичного тексту, знаково втілюється складна пропозиція, яка відтворює відношення між двома чи більше подіями дійсного або уявного світу. Когнітивним обмеженням на вказану операцію виступає укорінена в свідомості людини конвенційна концептуальна граматична метафора **БІЛЬШЕ ФОРМИ – ЦЕ БІЛЬШЕ ЗНАЧЕННЯ**. Унаслідок експліцитного вираження усіх змістових компонентів позначуваного кількість елементів синтаксичної конструкції збільшується, завдяки чому ця операція слугує створенню логічної, упорядкованої картини світу, в якій події поєднані одна з одною певними зв'язками. Залежно від особливостей конструювання автором відношень між ситуаціями розширення може здійснюватись за допомогою процедур координації і

субординації. Синтаксичні конструкції, що формуються на основі *координації*, втілюють відношення між пропозиціями як рівнозначні, концептуально незалежні [15, с. 282-283]. Сюди належать єднальні (одночасні, послідовні), протиставні відношення або відношення взаємовиключення, когнітивним обмеженням на формування яких є конвенційна метафора СИНТАКСИЧНА РІВНОПРАВНІСТЬ – ЦЕ КОНЦЕПТУАЛЬНА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ. Відповідно, вони формують картину світу як таку, в якій явища й події сприймаються як рівнозначні, що узгоджується з постмодерністським “принципом нон-селекції” (Д. В. Фоккема) [9, с. 526]. Проаналізуємо наступний уривок поетичного тексту, утворений на основі розширення: “*Like a dull scholar, I behold, in love, / An ancient aspect touching a new mind. / It comes, it blooms, it bears its fruit and dies.*” (Stevens MP, 284). Це складне безсполучникове речення, частини якого семіотично репрезентують послідовні відношення між трьома пропозиціями, які концептуалізуються автором як рівноправні. Це дозволяє представити кохання людини як послідовність етапів, для кожного з яких є свій час.

Натомість у ході процедури *субординації* на синтаксичну форму проєктуються пояснювальні, умовні, причиново-наслідкові, часові або допустові відношення, пов’язані з граматичною метафорою СИНТАКСИЧНА НЕРІВНОПРАВНІСТЬ – ЦЕ КОНЦЕПТУАЛЬНА ЗАЛЕЖНІСТЬ. Указана операція слугує створенню образу світу, у якому домінує ідея ієрархічності, субординативної зв’язності явищ та подій.

Конструктивно-творче мапування є можливим завдяки існуванню своєрідного “синтаксичного гена” [8, с. 47] – потенційної здатності компонентів узагальненого змісту актуалізуватися у словесній формі синтаксичних конструкцій поетичного тексту або залишатися невираженими. У текстах сучасної американської поезії змістові компоненти простих пропозицій чи відношення між частинами складної пропозиції не завжди отримують експліцитне вираження в синтаксичній формі конструкцій. У цьому разі йдеться про *компресію*, яка розуміється як когнітивно-семіотична

операція, в ході якої відбувається стискання глибинних змістових компонентів. Результатом компресії є пропуск певних ланок синтаксичного ланцюжка, так би мовити їх перехід до імпліцитної предикації [16, с. 287], унаслідок чого інформація перерозподіляється на наявні елементи синтаксичної конструкції. Концептуальним підґрунтям цієї операції є граматична метафора МЕНШЕ ФОРМИ – ЦЕ МЕНШЕ ЗНАЧЕННЯ. Сміслова невизначеність, породжувана порушенням відношень між предикатом та аргументами пропозиції, використовується у текстах сучасної американської поезії з метою заперечення можливості осягнення зв'язків і відношень між об'єктами навколишнього світу засобами синтаксису. Когнітивно-семіотичними процедурами, підпорядкованими *компресії*, є *номіналізація*, *еліптизація* та *амальгамування*.

У контексті роботи *номіналізація* розуміється як когнітивно-семіотична процедура, в ході якої позначувальне синтаксичної конструкції, виражене іменником, об'єктивує одразу два компоненти пропозиції – предикат та його аргумент, тобто форма синтаксичної конструкції “суміщає образ предмета та ідею його існування” [2, с. 205]. Змістовими компонентами пропозиції в цьому разі є буттєвий предикат, який позначає існування, і суб'єкт або об'єкт. Предикат присутній у формі синтаксичної конструкції як “нульове позначувальне”, тобто знак, що імплікується, але семіотично не виражений [10, с. 176]. Унаслідок цього структура позначуваного, до якої входять два змістові компоненти, не ізоморфна структурі позначувального, що містить одну синтаксичну позицію [3, с. 485]. Отже, конструктивно-творче мапування здійснюється в такому разі шляхом випущення, компресії, присудка, а синтаксичними конструкціями, які утворюються внаслідок номіналізації, є номінативні речення, в яких головний член речення виражений іменником, що називає предмет або особу [2, с. 188]. У поетичних текстах номінативні речення, попри усічену структуру, слугують дієвим засобом образності.

Пояснимо специфіку вказаної процедури на прикладі уривка поетичного твору Т. Рьотке “Dolor” – “Смуток”: *“I have known the inexorable sadness of pencils , / Neat in their boxes, dolor of pad and paper-weight, / All the misery of manilla folders and mucilage, / Desolation in immaculate public places, / Lonely reception room, lavatory, switchboard, / The unalterable pathos of basin and pitcher, / Ritual of multigraph, paper-clip, comma, / Endless duplication of lives and objects”* (Roethke LHE, 252). Наведений приклад представляє складне безсполучникове речення, частинами якого є номінативні речення. Семантичну структуру останніх становлять відношення між суб’єктом і його дією, яка імплікується в позначувальному конструкцій через невираженість предиката пропозиції. Відсутність присудків акцентує увагу читача на описі предметів (*“pad and paper-weight”, “manilla folders and mucilage”* тощо). Сукупність номінативних речень висуває ключову ідею вірша – символічне зображення людини через штучність канцелярського приладдя. Аналіз лексико-семантичного наповнення номінативних речень (*“the misery of manilla folders and mucilage”, “Desolation in immaculate public places”, “Ritual of multigraph, paper-clip, comma”*) дозволяє вилучити образний смисл уривка – жалюгідність, самотність, рутинність життя особистості в бюрократичному суспільстві.

Компресії може підлягати не лише предикат пропозиції, але й інші компоненти узагальненого змісту синтаксичної конструкції. Коли в ході конструктивно-творчого мапування здійснюється випущення одного з компонентів пропозиції, який входить до складу позначуваного, але не набуває вербального вираження в позначувальному словесного знака, йдеться про когнітивно-семіотичну процедуру *еліпטיзації* [17, с. 89]. Проілюструємо специфіку вказаної процедури на прикладі: *“All we build through love through hate destroyed, / The world an aged animal that heaves and cries / Under the trees, the gay, green trees of summer.”* (Smith CAP, 299). У наведеному прикладі еліпטיзація виявляється в опущенні дієслова-зв’язки *“is”*, що є частиною складеного дієслівного присудка в реченнях *“All...*

through hate destroyed” та частиною складеного іменного присудка в реченні “*The world an aged animal*”. Пропозиція першої конструкції містить предикат дії, пов’язаний відношеннями з суб’єктом, вираженим займенником “*all*”. Згідно з правилами англійської граматики такий пропозиційний зміст повинен виражатися дієсловом-зв’язкою “*to be*” та дієприкметником минулого часу, однак у наведеному прикладі внаслідок еліптизації дієслово-зв’язка опускається. Семантичну структуру другої конструкції становить предикат якості, який характеризує суб’єкт, виражений іменником “*the world*”. Синтаксична норма вимагає вираження предиката якості дієсловом-зв’язкою з предикативом, проте в цьому прикладі воно присутнє лише як нульове позначувальне, що відновлюється завдяки формальній вираженості предикатива “*an aged animal*”.

У нашому дослідженні амальгамування осмислюється як когнітивно-семіотична процедура синтаксичної компресії, наслідком якої є поява специфічного різновиду синтаксичних конструкцій, так званих синтаксичних блендів [14, с. 86], що вирізняються високим ступенем зв’язності елементів позначувального і семантичної (концептуальної) взаємозалежності змістових компонентів позначуваного. Термін “синтаксична амальгама” як такий був запропонований Дж. Лакоффом для позначення синтаксичної конструкції, що включає дві або більше пропозиції в межах одного речення [7, с. 626]. До конструкцій, утворених унаслідок синтаксичного амальгамування, залучаємо звороти “об’єктний відмінок з інфінітивом / дієприкметником” та “називний відмінок з інфінітивом / дієприкметником”, аналіз яких передбачає їх “розпакування” на дві або більше складові частини [18, с. 428-429].

Розглянемо специфіку амальгамування на прикладі уривку поетичного тексту “*Falling in Love after Forty*” – “Закохуючись після 40” американської постмодерної поетеси Р. Л. Шварц: “*I don’t want you young again, nor me / I want every sadness we’ve ever lived to stand here beside us, / between the swaying soldiers of dead corn.../ I want death sitting naked between us, / lowering its head to lap at our champagne.*” (Schwartz NYAP, 150). Наведений уривок

поетичного тексту побудований на основі зворотів “об’єктний відмінок з інфінітивом” (“*I don’t want you young again*”, “*I want every sadness...to stand here beside us*”) та “об’єктний відмінок з дієприкметником” (“*I want death sitting naked between us*”), у якому використання дієприкметника після дієслова “*want*” є ненормативним для англійської мови. Розпакування вказаних конструкцій дозволяє отримати дві частини, кожній з яких відповідає окрема пропозиція, а саме, в першій конструкції – “*I don’t want*” і “*You are young*”, у другій конструкції – “*I want*” і “*every sadness stands here beside us*”, у третій конструкції – “*I want*” та “*death is sitting naked between us*”. У ході конструктивно-творчого мапування здійснюється амальгамування двох пропозицій і представлення їх як однієї події. Високий ступінь синтаксичної зв’язності аналізованих конструкцій відтворює в поетичному тексті прихильність, фізичну й духовну близькість двох закоханих.

Під час конструктивно-творчого мапування змістові компоненти позначуваного можуть не лише імплікуватися в синтаксичній формі конструкцій поетичного тексту, але й змінювати звичний порядок розташування, взаємозаміняючи один одного в синтаксичному ланцюжку. Це обумовлено концептуальною граматичною метафорою ВІДДАЛЕНІСТЬ – ЦЕ ПОРУШЕННЯ ЗВ’ЯЗКУ. Когнітивно-семіотичну операцію, внаслідок якої змістові компоненти позначуваного актуалізуються в позначувальному синтаксичній конструкції в порядку, незвичному для синтаксичних правил певної мови, визначаємо як *пермутацію* (англ. *permutation* – переставляння, зміна) [3, с. 482]. До основних процедур, у яких реалізується пермутація, відносимо *перестановку*, *відокремлення* та *включення*. У текстах сучасної американської поезії ця операція покликана відтворити ірраціональне, алогічне, мозаїчне сприйняття світу поетом, яке слугує створенню ефекту хаотичності. Так, наприклад, п’ятирядковий поетичний текст американської модерної поетеси А. Крепсі “*Release*” – “Полегшення” побудований шляхом утілення пропозиційного змісту в інвертовану синтаксичну конструкцію за допомогою перестановки синтаксичних елементів: “*With swift / Great sweep*

of her / Magnificent arm my pain / Clanged back the doors that shut my soul / From life” (Crapsey ОВАР, 246). Наведена синтаксична конструкція – це складнопідрядне речення, головна частина якого побудована на основі інверсії. Пропозиційна структура головного речення містить такі змістові компоненти, як інструмент, вербалізований іменником у функції прийменникового додатка (“*With swift great sweep of her magnificent arm*”), суб’єкт, виражений іменником у функції підмета (“*my pain*”), предикат дії, об’єктивований дієсловом у функції присудка (“*clanged back*”), та об’єкт, на який спрямована дія, виражений іменником у функції прямого додатка (“*the doors*”). Переставляння прийменникового додатка (“*With swift great sweep of her magnificent arm*”), який згідно з правилами англійської граматики, зазвичай розміщується після присудка, в ініціальну позицію створює ефект ошуканого очікування, оскільки номінативна одиниця “*arm*” налаштовує читача на сприйняття іменника-істоти, тоді як в поетичному тексті з’являється підмет, виражений абстрактним іменником “*pain*”, що є персоніфікованим. Таким чином, унаслідок переставляння підкреслюються ознаки болю, названі прикметниками “*swift*”, “*great*”, “*magnificent*”. На нашу думку, в уривку поетичного тексту йдеться про сильний душевний біль, відчуття якого позбавило людину бажання жити.

Отже, операції розширення, компресії і пермутації є прийомами створення незвичності й новизни сучасного американського поетичного мовлення, які відтворюють особливості світобачення майстрів поетичного слова в епоху модерну й постмодерну з притаманною їм контрастністю й суперечливістю. Виявлення інших видів операцій та процедур конструктивно-творчого мапування становить перспективу подальших досліджень синтаксису сучасного американського поетичного мовлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алефіренко Н. Ф. Спорные проблемы семантики / Николай Фёдорович Алефіренко. – М.: Гнозис, 2005. – 326 с.

2. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка (Стилистика декодирования): [учеб. пособ.] / Ирина Владимировна Арнольд. – [3-е изд.] – М.: Просвещение, 1990. – 300 с.

3. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Нина Давидовна Арутюнова. – М.: Языки русской культуры, 1998. – 896 с.

4. Белехова Л. І. Словесний образ в американській поезії: лінгвокогнітивний погляд: [монографія] / Лариса Іванівна Белехова. – [вид. 2-е, доп. і перероб.]. – М.: ООО "Звездапад", 2004. – 376 с.

5. Залевская А. А. Психолингвистические исследования. Слово. Текст: Избранные труды / Александра Александровна Залевская. – М.: Гнозис, 2005. – 543 с.

6. Корнилов О. А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов / Олег Александрович Корнилов. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М.: ЧеРо, 2003. – 349 с.

7. Лакофф Дж. Женщины, огонь и опасные вещи: Что категории говорят нам о мышлении / Джордж Лакофф; [пер. с англ. И. Б. Шатуновский]. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 792 с.

8. Манаенко Г. Н. Осложнённое предложение в отношении к категориям информации и дискурса / Г. Н. Манаенко // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2006. – №1. – С. 45–54.

9. Можейко М. А. Нон-селекции принцип / М. А. Можейко // Постмодернизм. Энциклопедия. – Минск: Интерпрессервис; Книжный Дом, 2001. – С. 526.

10. Фурс Л. А. Форматы представления знаний в синтаксисе / Л. А. Фурс // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2004. – №1. – С. 166–181.

11. Evans V. Cognitive Linguistics: An Introduction / V. Evans, M. Green. – Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006. – 830 p.

12. Hugo R. The Triggering Town: Lectures and Essays on Poetry and Writing / R. Hugo. – N.Y.: Norton & Company, 1979. – 109 p.

13. Jackendoff R. Semantics and Cognition / R. Jackendoff. – Cambridge (Mass.); L.: The MIT Press, 1990. – 283 p.

14. Kukharenko V. A. A Book of Practice in Stylistics / V. A. Kukharenko. – Vinnytsia: Nova Knyga, 2003. – 160 p.

15. Langacker R. W. Foundations of Cognitive Grammar: Theoretical Prerequisites / R. W. Langacker. – Stanford: Stanford University Press, 1991. – V. 2. – 587 p.

16. Sag I. A. Syntactic Theory: A Formal Introduction / I. A. Sag, Th. Wasow. – Stanford: Center for the Study of Language and Information, 1999. – 475 p.

17. Spencer J. An approach to the study of style / J. Spencer, M. J. Gregory // Linguistics and Literary Style / Ed. by D.C.Freeman. – N.Y.etc.: Holt, Reinehart and Winston, Inc., 1968. – P. 73–93.

18. Taylor J. R. Cognitive Grammar / J. R. Taylor. – Oxford: Oxford University Press, 2002. – 640 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

САР: The Contemporary American Poets: American Poetry Since 1940 / [Ed. by Mark Strand]. – N.Y.: The World Publishing Company, 1980. – 394 p.

ЛНЕ: Literature. The Human Experience / [Ed. by Richard Abcarian and Marvin Klotz]. – N.Y.: St. Martin's Press, 1984. – 934 p.

МР: Modern American Poets [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.english.uiuc.edu/maps/poets.htm>.

НУАР: The New Young American Poets: An Anthology / [Ed. by Kevin Prufer]. – Carbondale: Southern Illinois University Press, 2000. – 243 p.

ОВАР: The Oxford Book of American Poetry / [Ed. By David Lehman, John Brehm]. – Oxford, N.Y.: Oxford University Press, 2006. – 1132 p.

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто операції конструктивно-творчого манування – розширення, компресію і пермутацію – й розкрито роль кожної з них в предметненні фрагментів американської картини світу і створенні

оригінальності й новизни синтаксичних конструкцій текстів сучасної американської поезії.

Ключові слова: *синтаксична конструкція, конструктивно-творче манування, розширення, компресія, пермутація.*

RESUME

The article elucidates the operations of constructive and creative mapping – extension, compression and permutation – and analyses their role in objectifying the fragments of American world view and the creation of originality and novelty of syntactic constructions of contemporary American poetry texts.

Key words: *syntactic construction, constructive and creative mapping, extension, compression, permutation.*